

УДК 72.01

Резга Куідер,*аспірант кафедри Основ архітектури і архітектурного проектування
Київський національний університет будівництва і архітектури*e-mail: yulia-ivashko@ukr.net

orcid.org /0000-0002-1843-1605

ПЕРІОДИЗАЦІЯ МЕЧЕТЕЙ АЛЖИРУ І НАЙВИЗНАЧНІШІ ПАМ'ЯТКИ

Анотація: в статті проаналізовано історичну періодизацію Алжиру, яка базується на періодах правління різних династій, порівняно історичну періодизацію з архітектурною періодизацією будівництва мечетей Алжиру, описано головні пам'ятки архітектурної спадщини,

Ключові слова: Алжир, мечеті, історична і архітектурна періодизація.

1. Історична періодизація Алжиру

Історична періодизація Алжиру виглядає таким чином. Всього розрізняють тринадцять історичних періодів [1, 2,3,4]:

- 1) VII ст. (647 р.) – перше арабське нашестя, вторгнення Окби ібн-Нафа (правління арабів);
- 2) 776-909 – правління династії Ростемідів (Рустамідів) (хариджизм) (правління персів);
- 3) 909-972 – правління династії Фатимідів (правління арабів);
- 4) 972-1148 (1163) – правління династії Зірідів (правління місцевих правителів з берберів Середнього Магрибу-Алжиру);
- 5) 1007-1152 – правління Хаммадидів (правління місцевих правителів з берберів Середнього Магрибу-Алжиру);
- 6) сер. XI ст. – друге арабське нашестя;
- 7) 1052-1147 – правління династії Альморавідів (правління правителів з берберів Західного Магрибу-Марокко);
- 8) 1147-1235 (1269) – правління династії Альмохадів (правління правителів з берберів Західного Магрибу-Марокко);
- 9) 1215-1485 – правління династії Марінідів (Мерінідів) (правління правителів з берберів Західного Магрибу-Марокко);
- 10) 1235-1556 – правління династії Абдалвадидів (Зіаніди, Бану Зіан) (правління правителів з берберів Середнього Магрибу-Алжиру);
- 11) кін. XV ст.-XVI ст. – поява на атлантичному узбережжі іспанців і португальців, захоплення територій і будівництво міст і фортець;
- 12) 1554-1830 р. – правління Османської імперії;
- 13) 1830-1962 рр. – французька колонізація.

2. Періодизація ісламської архітектурної школи Алжиру

Ісламська архітектурна школа Алжиру сформувалась на стику багатьох культур – давньоримської, арабської, місцевої берберської, персидської, іспанської, португальської, османської (Рис.1, 2). На всіх історичних періодах

Рис.1. Карта Римської імперії з колоніями (117 р. н.е.)

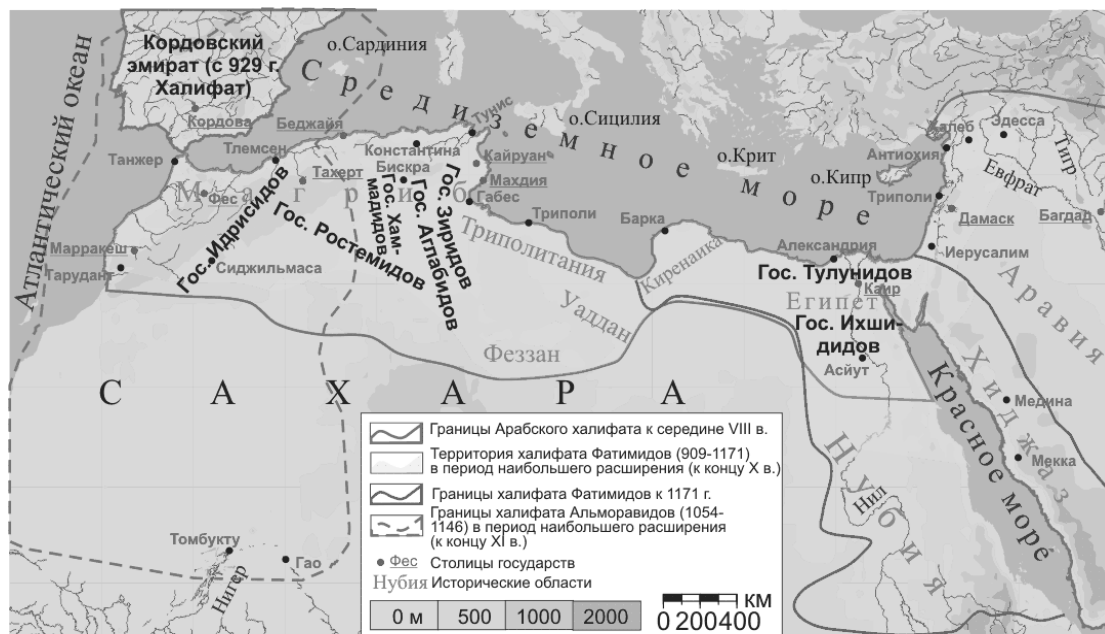

Рис.2. Карта кордонів халіфатів різних часів (розробив А.Родіонов)

домінуючим залишався колонний арабський тип мечеті, модифікації стосувались насамперед об'ємно-просторової композиції, наявності внутрішнього двору, декоративного оздоблення, вирішення мінарету [4, 5, 6]. Кардинальні зміни в об'ємно-планувальному вирішенні мечетей розпочались з періоду правління Османської імперії. Період французької колонізації 1830-1962 рр. негативно позначився на ісламській архітектурній школі Алжиру, багато мечетей було знесено або перепрофільовано під казарми чи громадські будівлі.

Періодизація мечетей Алжиру у порівнянні з історичними періодами дещо інша, оскільки базується насамперед на змінах в вигляді, плануванні і декоруванні мечетей, на появі зовнішніх впливів, а не на зміні правлячих династій [4,5,6]:

1) перший період – 1-6 історичні періоди (647 р.- сер. XI ст.):

Одночасна присутність арабських, місцевих, персидських, іракських впливів, будівництво мечетей арабського колонного типу [7,8];

Періодом правління Зірідів (місцевих правителів з берберів Середнього Магрибу-Алжиру) 972-1148 (1163) датована мечеть Сіді Окба в с. Сіді Окба в 20 км від м. Біскра (1073, перебудована в 1665 р.).Ця мечеть була побудована Аль-Му'їзом ібн Бадсом за зразком плану мечеті Пророка в Медині. Це єдиний приклад такої конструктивної схеми в Алжирі і вона безумовна запозичена з Медині. Розміри мечеті становлять 59,4 x 36,6 м.

Ознаки: колонний тип, прості недекоровані фасади з стрільчастими і прямокутними прорізами, домінанта – квадратний в плані увінчаний ярусом-башточкою мінарет, горизонтальний розпластаний силует мечеті з нерозвиненим циліндричним куполом контрастує з активною вертикаллю мінарета, розташування семи нав паралельно стіні кібли, в досить простому за оздобленням інтер'єрі застосована система гранчастих стовпів між навами з литими капітелями на вапняному розчині, на які спираються підковоподібні арки позбавлені декору, матеріали: камінь, дерево, стовбури пальм, гіпс, вапно, кераміка.

Періодом правління Хаммадидів (місцевих правителів з берберів Середнього Магрибу-Алжиру) (1007-1152) датована мечеть Кала Бань Хаммад в горах Ходна, на південному схилі гори Такербоуст (1 етап будівництва 1007-1008 рр., 2 етап 1062-1089 рр., 3 етап – друга чверть XII століття, в 1974 році відновлений мінарет).Перший етап будівництва пов'язаний з Хаммадом ібн Бологіним (Булугіним), другий етап будівництва пов'язаний з еміром Аль-Насиром (Аль-Мансуром). Розміри мечеті становлять 64 x 56 м, висота квадратного в плані мінарету 25 м. Планування за типом Великої мечеті Кордови і мечеті Сіді Окба в Кайруані.

До періоду правління Хаммадидів належить мечеть Сіді Бу Меруане в Аннабі (1033) з висотою мінарету 17,5 м, зведена Аль Муїзом ібн Бадісом.

До цього ж періоду належить Велика мечеть м.Костянтина (1135 р.) з двохповерховим мінаретом, зведена Ях'єю ібн Тамімом ібн Аль-Муїзом ібн Бабісом. Розміри прямокутного плану 24 x 22,10 м, висота мінарету становить 25 м. План молитовного залу шеститинавний (центральный, три справа від міхрабу і два зліва), міхраб перекритий напівкуполом, капітелі зі стилізованими листями аканту і бічними волютами. Мечеть має сформований головний фаад, який виходить на вулицю. Фасад прикрашений центральною аркою входу з підвищеним об'ємом і по дві півциркульні арки на два поверхи по боках від центрального входу, головний вхід з підкопоподібною аркою пишно прикрашений декором.

Ознаки: відголоски давньоримських традицій декорування циліндричними мармуровими колонами з стилізованим коринфським ордером, застосовується цегла, камінь, дерево, тинькування, мармур, гіпсовий розчин, керамічний декор, мінарети квадратні в плані або квадратні ступінчасті з конічним завершенням, наявність внутрішнього двору з фонтаном.

2) другий період (період Альморавідів) – 7 період (1052-1147 рр.):

мечеті X ст.-XI ст – подібні до тунісських, вплив андалузького мистецтва на м. Оран, Тенес, Черчел і Алжир. побудовані мечеті Старого Тенеа і Ашира, в Кала Бені Хамад, в Боні (за типом мечеті Сіді Окба в Каруйані в плані і за трьохярусною композицією мінарета, хрестові склепіння, колони), Велика мечеть Алжира Джаме-ель-Кабір, мечеть Недроми, Велика мечеть Тлемсена.

Мечеть Джаме-ель-Кабір в м.Алжир зведена за часів правління Альморавідів Юсуфом ібн Ташуфіном, вона має прямокутний план, видовжений по горизонталі, черепичний дах, 11 нав (центральна нава, яка веде до міхрабу, ширша і увінчана багатолопастевою аркою), перпендикулярних стіні кібли, прямокутний внутрішній двір, в інтер'єрі застосована система квадратних і хрещатих в плані стовпів, на які спираються недекоровані підковоподібні арки. По контрасту до простого інтер'єру молільної зали міхраб пишно декорований орнаментами і спіральними колонами. Квадратний в плані мінарет в північно-східному куті мечеті належить до більш пізнього періоду, він завершений ступінчастими зубцями-мерлонами і світловим ліхтарем, поверхня стін прикрашена декоративними нішами прямокутної форми, арками та синьо-білими керамічними вставками.

До періоду правління Альморавідів належить Велика мечеть Джаме ель-Кабір м. Тлемсен (1136 р.) з мінаретом (1236 р.), збудована Алі ібн Юсуфом ібн Ташуфіном. Її розміри становлять в плані 60 x 50 м, висота мінарету 29,15 м. Для оздоблення застосований мармур, різьблений тиньк, арки складної форми,

внутрішній двір з фонтаном, оточений з чотирьох боків галереями з фальшивими нішами складної форми, два ребристі куполи, один з яких перед міхрабом з 12 тонкими ребрами, над центром розташований купол зі сталактитами, кожний ярус мечеті перекритий двосхилим дахом з покрівлею з глазурованих плиток

Ознаки: колонний тип без великого відкритого внутрішнього двору з басейном (Велика мечеть Алжира, 1096-1097 р., Велика мечеть в Тлемсені XI-XII ст.) - прямокутний план з поперечними кіблі навами, ліс колон з підковоподібними арками в інтер'єрі (за типом Кутубіа в Маракеші), нави пов'язані в поперечному напрямі двома рядами багатолопастевих арок, в 1322 році прибудований мінарет. В XII ст. з'являється декорування різьбленими консолями і куполами на нервюрах (нервюри з цегли на ребро утворюють 12 тонких перехресних дуг з прозорим орнаментом наскрізного алебастрового візерунку), матеріали – камінь, цегла, черепиця, керамічні плитки, дерево, сталактитові тропи над кутами четверика в оболонці купола, сталактитова скуф'я в зеніті, напівкупол міхрабу на октогональному барабані з променевими каннелюрами. Застосовується два типи мечетей за плануванням – з навами, паралельними стіні кіблі за типом мечеті в Медині (мечеть Тенес, мечеть Сіді Окба) і т.зв. андалузський тип мечеті за типом Великої мечеті Кордови, коли нави розташовані перпендикулярно кіблі;

3) третій період (період Альмохадів) – 8 історичний період - 1147-1235 (1269):

Стилістика мечетей цього періоду подібна до другого періоду, однак мечеті стають вищими, з більш витонченими пропорціями, мають прямокутний двір, мінарети високі у вигляді квадратних в плані башт, прикрашених простим геометричним візерунком. Застосовується мотив підковоподібної зламчастої арки і багатолопастеві арки;

4) четвертий період (період Мерінідів і Абдалвадидів) – 9-10 історичний період (1147-1485):

Цей період відіграв не таку важливу роль в періодизації мечетей Алжиру, однак саме цей період позначився активним будівництвом медресе.

XII-XIV ст. – мечеть Сіді Абделла Бен Джафар в с.Тафессара (XIII ст.), мечеть Джаме Сіді Бен Хасан м. Тлемсен (1296), мечеть Сіді Брахім м. Тлемсен (XIII ст.), мечеть і мінарет Мечуар м. Тлемсен (кін. X-поч.XIV ст.), мечеть м. Новий Тлемсен або Мансура (з 1303 р.), мечеть Хасана в Рабаті, мечеть Ель-Еббад в с.Ель-Еббад (1339), мечеть Сіді бу-Медієн (1339 р.).

За часів правління династії Марінідів (Мерінідів) (правителів з берберів Західного Магрибу-Марокко) (1215-1485 рр.) збудована мечеть Ель-Еббад в с.Ель-Еббад (1339 р.) та мечеть Сіді бу-Медієн (1339 р.). Мечеть Ель-Еббад

зведена султаном Абу аль-Хасаном із застосуванням цегли, каменю і черепиці, з декором з мармуру, тиньку, дерева, кераміки і бронзи. В плані її розмір становить 28,45 x 18,9 м, висота декоративно оздобленого мозаїкою і чарунковими панелями мінарету 27,5 м. Молитовний зал п'ятинальний, кожний з нефів перпендикулярний до стіни кібли, нави розділені рядами підковоподібних арок на стовпах прямокутних в плані, центральний неф, який веде до міхрабу, ширший. Мечеть має прямокутний внутрішній двір з фонтаном в центрі, з боків фонтан оточують чотири галереї з підковоподібними арками. Частина зовнішніх стін прикрашена керамікою. Міхраб увінчаний куполом. В декоративному оздобленні відчувається вплив архітектури мечеті Кутубіа з Маракешу.

В той же період правління Маринідів Абу Інан Фаресом будується мечеть Сіді ель-Халуї в м.Тлемсен (1355 р.), розміри якої становлять в плані 27,5 x 17,4 м, є внутрішній двор, при будівництві застосовано камінь, цеглу, мармур, тиньк

За часів правління Абдалвадідів (Зіаніди, Бану Зіан) (правителі з берберів Середнього Магрибу-Алжиру) (1235-1556) за наказом Абдельа Бха Джафара, племінника каліфа Алі, зведена мечеть Сіді Абделла Бен Джафар в с.Тафессара (XIII ст.). Мечеть має квадратний план, інтер'єрний простір має три нави, перпендикулярні стіні кібли, перекриття чотирисхилим дахом, на квадратних колонах розташовані підковоподібними арками, міхраб оздоблений пишнорозквітаною підковоподібною аркою на двох колонах, перед нішею міхрабу розташований відкритий до зеніту купол висотою 7 м, перекритий черепицею мінарету 12 м, саме за характером мінарету можна встановити приналежність мечеті до періоду правління Абдалвадідів.

До періоду Абдалвадідів належить мечеть Джама Сіді Бел Хасан м. Тлемсен, зведена султаном Отманом I та Абу Ібрагімом Ібн Ях'я Ягмурасаном із застосуванням цегли, каменю, мармуру, тиньку, черепиці. Мечеть невелика за розмірами, в плані 10 x 9,70 м, висота розташованого зліва від центрального підковоподібного входу мінарету 14 м. Відомо, що мечеть була зведена за часів правління Абула Саїда Усмана, товщина цегляних стін становить 0,7 м, вона має три нави (центральна більш широка), але не має внутрішнього двору.

Мечеть і мінарет Мечуар м. Тлемсен (кін. X-поч.XIV ст.) зведені із застосуванням каменю і цегли, з декором з цегли, керамічної мозаїки та поливної кераміки, висота мінарету становить 25,22 м.

Ознаки: колонний тип, подібність до колонних мечетей раннього періоду, головний вхід через квадратний в плані мінарет, портал, покрівлі з кроквами і черепицею, декоративні арки з цегли, сталактитові куполи, опираючі куполу на

тромпи, стуківий декор, арки спираються на круглі мармурові колони (мечеть Бель Хасана 1296 р.), портал з глазурованим декором і карнизом на угнутих консолях, сталактитовий купол, арки на пілонах, різьблений стук, зміна декоративного оздоблення порівняно з другим періодом.

Тлемсен вважається самим цілісним стилістично архітектурним комплексом Алжиру;

5) п'ятий період (період першої європейської колонізації іспанців і португальців) – 11 історичний період (кін. XV ст.-XVI ст.) – вплив іспанських і португальських архітектурно-будівельних традицій, декорування;

6) шостий період (період еклектизму і змішування традицій під час панування османських корсарів) – 12 історичний період (1554-1830 р.):

Османський період відіграв значну позитивну роль в розвитку ісламської архітектури Алжиру привнесенням османського типу багатокупольної мечеті і будівництвом великої кількості нових мечетей (в Алжирі на період французької окупації в 1830 р. було 122 мечеті, з них 13 п'ятничних):

XVI-XVIII ст. – мечеть Джамі ад-Джид (Ель Джедід, мечеть риболовства) в Алжирі (1660 р.) – зведена Деєм Мустафа Пашою, має розміри в плані 39,50 x 24 м, висота мінарету становить 30 м. Мечеть зведена на місці медресе Бу Анан із каменю, цегли, мармуру і тиньку. Має базилікальний тип плану, трьохнавна, нави перпендикулярні до стіни кібли, центральний неф прикрашений великим куполом, в чотирьох кутах за межами простору, перекритого центральним куполом, знаходяться чотири восьмикутні в плані менші куполи, мінарет квадратний в плані, його верхня частина з характером світлового ліхтаря увінчана керамічним фризом.

Ознаки: вплив візантійської і частково похідної від неї османської ісламської архітектури в мечетях, палацах, громадських будівлях, пірамідальна композиція з центральним куполом (іноді овальним як в мечеті Джамі ад-Джид) з вікнами в барабані для рівномірного освітлення, з великим інтер'єрним простором без стовпів, в оточенні галереї з малими куполами із збереженням квадратного в плані мінарету т.зв.магрибського типу (мінарети стають звуженими і тонкими, з конусними завершеннями), опирає куполу на тромпи і паруси, чергування кутових октогональних куполів на тромпах з склепіннями, застосування мармуру в декорі і кахлів, різьба по стуку і дереву, наборні роботи з дерева і розписи дерев'яних частин.

Слід назвати основні мечеті Алжиру: мечеть-усипальня Абу Мадьяна (Сідд Блумедьєн) (м.Тлемсен), Тлемсенська соборна мечеть (Джамі) (1082 р., перебудована в 1136 р. та в XIII ст., зразок архітектури Альморавідів), Велика мечеть м. Тлемсен (зразок архітектури Альморавідів), мечеть Кетшава (м. Алжир) (1612 р., поєднання мавританської і візантійської архітектури),

мечеть Джамі-аль-Джадід (м. Алжир) (1660 р., архітектура часів Османської імперії), Велика мечеть м. Алжир (зразок архітектури Альморавідів).

Висновки

Мечеті Алжиру демонструють одночасне поєднання традицій, привнесених з інших країн, і місцевих традицій. Мечеті Алжиру періоду правління Альморавідів, Маринідів і Абдалвадидів (Зіаніди, Бану Зіан) зосереджені в м. Тлемсен, мечеті Османської доби збереглися в м. Алжирі і Константині.

Держава Алжир активно співпрацює з світовими організаціями в сфері охорони і збереження пам'яток архітектури. В 2005 році Конвенція ЮНЕСКО в своїх рекомендаціях визначила деякими з пунктів поглибити викладання історії і знання спадщини Алжира і Магриба, підтримувати місцеві традиції, мистецтва, висвітлити регіональну своєрідність архітектури різних регіонів. В 2009 році було проведено засідання бюро ЮНЕСКО в Рабаті разом з Алжирською національною комісією в справах ЮНЕСКО “Культурна розмаїтість і міжкультурний діалог”, задачею якого було визначити культурну розмаїтість архітектури Алжиру, її характер, особливості і визначні пам'ятки; виявити значну роль основних культурних центрів Алжиру – Тлемсену, Бержайя, Константин, Гардайя. Кожний з визначених міст-центрів має свою багату історію. Так, місто Тлемсен сформувалось під впливом Андалусії, оскільки знаходиться недалеко від неї. В 2011 році м. Тлемсен було призначене столицею ісламської культури на ісламському конгресі “ІСО” в Малазії, де взяли участь 53 держави. Таким чином, Тлемсен став третім обраним культурним ісламським містом Магрибу після Феса в Марокко і Каруїана в Тунісі в 2009 році.

Перелік джерел

1. Воронина В. Л. Средневековый город арабских стран. 1-е изд. Москва, 1991. 103 с.
2. Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Под ред. Н. В. Баранова. Москва, 1969. Т. 8. С. 332. – 491 с.
3. Грюнебаум Г. Э. Основные черты арабо-мусульманской культуры. Москва, 1981. 228 с.
4. Стародуб-Еникеева Т. Х. Сокровища исламской архитектуры. – 1-е изд. Москва, 2004. 456 с.
5. Enzyklopaedia des Islam. 1-4. Leipzig / London, 1908, 1913-1934. Pp.1– 56.
6. Hillenbrand R. Islamic Architecture: Form, function and meaning. Cairo, 2000 [первое издание] : Edinburgh, 1994. Pp.1– 67.
7. Godar A. L'origine de la madrasa, de la mosquee et caravanserail a quatre i'waiis. *Ars Islamica*. 1951. XV-XVI. Pp. 5– 6.
8. Sauvaget J. La Mosquee omeyyade de Medine: Etude sut les origines archi-tecturales de la mosquee et de la basilique . Paris, 1947. 199 p.

Аннотация

Резга Куидер, аспирант кафедры Основ архитектуры и архитектурного проектирования Киевский национальный университет строительства и архитектуры.

Периодизация мечетей Алжира и самые выдающиеся памятники.

В статье проанализирована историческая периодизация Алжира, которая базируется на периодах правления разных династий, сравнена историческая периодизация и архитектурная периодизация строительства мечетей Алжира, описаны главные памятники архитектурного наследия.

Ключевые слова: Алжир, мечети, историческая и архитектурная периодизация.

Annotation

Rezga Kouider, Post-graduate student of the cathedra of Basement of architecture and architectural projecting Kyiv National University of Construction and Architecture.

Periodization of the Algerian mosques and famous monuments.

In article were analyzed the historical periodization of Algeria, which based on the periods of government of different dynasties, were compared the historical periodization and architectural periodization of building the Algerian mosques, were described the main monuments of architectural heritage.

Key words: Algeria, mosques, historical and architectural periodization.

УДК 72.01

Косаревська Р. О.

*канд. арх., доцент кафедри рисунка та живопису
Київського національного університету будівництва і архітектури*

kosarevska.ro@knuba.edu.ua

[orcid.org/ 0000-0003-1076-0364](https://orcid.org/0000-0003-1076-0364)

«СОФІЇВСЬКИЙ САД» ТА ЙОГО ХУДОЖНІ ОБРАЗИ

Анотація: у статті представлено семіотичні розвідки скельно-пейзажних композицій пам'ятки садово-паркового мистецтва кінця XVIII – початку XIX ст. Національного дендрологічного парку «Софіївка» (м. Умань Черкаської області, Україна).

Ключові слова: пам'ятка садово-паркового мистецтва, семіотичне дослідження.